
Béla Tomka

**A jóléti kiadások alakulása Magyarországon nemzetközi
összehasonlításban, 1918–1990**

[Welfare expenditures in Hungary in international comparison, 1918–1990]

Statisztikai Szemle, vol. 81 (2003), no. 1, 52-69.

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A JÓLÉTI KIADÁSOK MAGYARORSZÁGON NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSBAN, 1918–1990

TOMKA BÉLA

A tanulmány a jóléti kiadások alakulását vizsgálja Magyarországon és Nyugat-Európában hosszú távú összehasonlításban, elsősorban a fejlődés konvergencia és divergens vonásaira figyelve. A különböző jelzőszámok azt mutatják, hogy Magyarország mindvégig elmaradt ezen a téren Nyugat-Európa mögött, s a XX. század második felében a különbség nagyobb, mint azt a szórványos irodalom feltételezi. A második világháború előtti adatok inkább csak hipotetikusan teszik lehetővé annak megállapítását, hogy a magyarországi társadalombiztosításra és társadalmi biztonságra fordított kiadások a nyugat-európai szinthez konvergáltak az 1930-as években. Az 1948 után berendezkedő kommunista rezsim¹ feltűnő vonása a mérsékelt jóléti erőfeszítés mind a két világháború előtti időszakhoz viszonyítva, mind pedig nemzetközi összehasonlításban. A társadalombiztosítási, a társadalmi biztonságra fordított és a szociális kiadások GDP-hez viszonyított aránya terén Magyarország az 1970-es évek végéig távolodott Nyugat-Európától. E kiadások tekintetében Magyarország 1980-ban távolabb állt Nyugat-Európától, mint 1930-ban. A kiadásoknak ez irányú mozgása jelentősen megváltozott azonban az 1980-as években, amikor a jóléti kiadások több típusa közeledett a nyugat-európai szinthez.

TÁRGYSZÓ: Jóléti kiadások. Nemzetközi összehasonlítás. Gazdaságtörténet. Társadalomtörténet.

A jóléti államok fejlődésének egyik legfontosabb mutatója a jóléti célokra fordított kiadások alakulása (Pryor; 1968, Kohl; 1985). A kiadások nagyságának módosulása sokat elárul a jóléti erőfeszítések változásáról, bár vizsgálatát mindenképpen szükséges kiegészíteni más, például a kiadások szerkezetére, a szociális jogokra és a jóléti intézmények egyéb sajátosságaira vonatkozó szempontokkal is. Jelentősége ellenére a XX. századi magyarországi jóléti kiadások hosszú távú alakulásával eddig keveset foglalkozott a kutatás. Ez azonban általában is érvényes a jóléti szféra történetére, s különösen az összehasonlító vizsgálatokra, jóllehet ez utóbbi módszer mással alig pótolható segítséget nyújthat a fejlődés sajátosságainak megismeréséhez.

Leginkább az 1960 utáni időszak magyarországi jóléti rendszerének nemzetközi összehasonlítása váltott ki figyelmet (a kivételekre lásd például Kovrig; 1944, Zimmermann–Melinz; 1994, Zimmermann; 1997, Szikra; 2000, Haney; 2000), de az összehasonlítások módszertani problémáinak megoldására a kiadások volumenének alakulása terén is csak a

¹ A szerző tanulmányában a kommunista országok, kommunista rezsim stb. kifejezést használja, ami a szerkesztőség véleménye szerint nem felel meg a magyar szakirodalomban meghonosodott terminológiáknak. Az eredeti szöveg a szerző kifejezett kérésére maradt meg a cikkben.

80-as évekre vonatkozóan történt jelentősebb kísérlet (*Ferge*; 1987, 1992, *Andorka*; 1990, *Gács*; 1985, *Tóth–Csaba*; 1998). A nemzetközi irodalomban több összehasonlító munka – szintén többnyire az 1960 utáni időszakra vonatkozóan – lényegében csupán a keleti blokk részeként, érintőlegesen foglalkozott Magyarországgal (például *Castles*; 1986). Ha az összehasonlító szempontokat nem érvényesítő tanulmányokat is figyelembe vesszük, természetesen az előbbinél gazdagabbak a magyar jóléti rendszert témául választó kutatások. A század első felének jóléti rendszerét illetően azonban így is csak néhány történeti feldolgozással találkozhatunk (*Gyáni*; 1994, 1999, *Ferge*; 1986, *Kövér–Gyáni*; 1998, *Valuch*; 2001), s a történeti szempont nyilvánvalóan másodlagos volt mind a jólétre vonatkozó közgazdaságtani, mind pedig a szociológiai kutatásokban. Utóbbiak – már csak a szakma kései magyarországi kialakulásából adódóan is – leginkább a 60-as évektől kezdődő időszakkal foglalkoznak.

E hiányokat figyelembe véve a következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a magyarországi jóléti kiadások 1918 és 1990 közötti fejlődését nyugat-európai összehasonlításban vizsgáljuk. Ennek során mindenekelőtt azt követjük figyelemmel, hogy mennyiben és milyen időszakokban közeledett a magyar fejlődés a kontinens nyugati felében megfigyelhető trendekhez.

A jóléti állam, illetve a jóléti szolgáltatások különböző definíciói között jelentős eltérések lehetnek, s a változó meghatározások nyilvánvalóan eltérő eredményekre vezetnek a jóléti kiadások számításai során is. Az eltérő kritériumok alapján meghatározott kiadások alig összevethetők – például míg egyesek a legtágabban értelmezett jóléti rendszerre vonatkoznak, mások kizárólag a központi kormányzati kiadásokat tartalmazzák, vagy amíg egyes számítások figyelembe veszik az oktatási kiadásokat, mások ezt nem teszik. A különbségek annyiban természetesnek tekinthetők, hogy a különböző számítások más célokat szolgálhatnak. Még az azonos definíció alkalmazásának szándéka sem biztosíték az adatok maradéktalan összevethetőségére, mivel az egyes országok és korok adatszolgáltatói mást értenek bizonyos fogalmakon. Ráadásul vannak olyan időszakok, melyekről eleve keveset tudunk vagy semmiféle információval nem rendelkezünk. Különösen kevés azonos szempontok alapján gyűjtött, s így összehasonlításokra alkalmas adat érhető el a XX. század első felének kiadásairól, így ebben a korai szakaszban a szokásosnál is nagyobb óvatosság indokolt az adatok felhasználásában. A jobb összehasonlíthatóság érdekében a kiadásokat célszerű a nemzeti gazdasági kibocsátás valamilyen mutatója – például a GDP – arányában meghatározni. Azonban a gazdasági kibocsátásról szintén változó módszertan szerint számított, s – például éppen Magyarország esetében – ugyancsak hiányos adatokkal rendelkezünk, ami tovább nehezíti az összehasonlításokat. Ezért a legcélszerűbb eljárásnak az tűnik, ha több jóléti kiadástípust párhuzamosan vizsgálunk, s lehetőség szerint minden esetben jelezzük a számítások fontosabb módszertani sajátosságait.

A következőkben négy területen követjük nyomon a kiadások alakulását Nyugat-Európában és Magyarországon. Elsőként a legfontosabb *társadalombiztosítási* programok (baleset-, nyugdíj-, betegség- és munkanélküli-biztosítás) és a *közegészségügy* közkiadásait (public expenditure) vesszük szemügyre. (Lásd az 1. és a 2. táblát.) A XX. század első évtizedeiben kiegészítik ezeket az adatokat a szociális transzferek (egészségügy, nyugdíjak, lakás, munkanélküliség) *állami kiadásainak* következőként elemzett mutatói. (Lásd a 3. táblát.) Nem kerülhet meg az ILO adatgyűjtése a *szociális biztonságot* (social security) szolgáló kiadásokról. Ez a második világháború utáni időszakról szolgáltat in-

formációkat, egy az előzőknél bővebb definíció alapján, a négy fő társadalombiztosítási program és a közegészségügy kiadásai mellett a családi, anyasági, rokkantsági és özvegyeségi-árvasági juttatásokat is figyelembe véve. (Lásd a 4. és az 5. táblát.) Végül ennél is szélesebb körű az OECD *szociális kiadásokra* (social expenditures) vonatkozó adatgyűjtése, mely az ILO által átfogott programok mellett az oktatással és a lakhatással kapcsolatos kormányzati kiadásokat és a szociális célú beruházásokat is felöleli. (Lásd a 6. táblát.) Az ILO, az OECD publikációi és a felhasznált egyéb kiadványok általában nem tartalmazzák Magyarország adatait, illetve – véleményünk szerint – helyenként tévesek a közölt adatok, így Magyarországra vonatkozóan több esetben magunk igyekeztünk elvégezni a számításokat. Eközben az összehasonlítások lehetővé tétele érdekében igyekeztünk a számítások nemzetközi gyakorlatnak megfelelő módszereit érvényesíteni, bár ez a később jelzett okok miatt nem mindenütt sikerülhetett maradéktalanul.

1. tábla

A társadalombiztosítási kiadások alakulása a GDP százalékában, 1900–1990

Ország	1900.	1910.	1920.	1930.	1940.	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
	évben									
Magyarország „A”				5,2		3,2	5,0	7,5	11,5	14,5
Magyarország „B”				1,6	2,7					
Németország/NSZK	1,0	2,6		5,2	4,3	7,3	10,0	12,0	17,4	17,2
Egyesült Királyság				4,6		7,1	7,9	9,6	10,0	9,9
Franciaország						4,8	6,0	12,2	15,9	17,6
Hollandia				1,5		3,7	7,3	13,9	20,2	20,9
Belgium						6,1	8,6	11,1	17,3	
Ausztria				4,4		6,5	8,6	11,9	13,6	16,2
Svájc				1,4		4,0	5,4	8,2	10,4	11,4
Írország				2,8		5,5	6,6	8,5	15,9	15,7
Svédország				1,1		5,2	7,8	13,8	21,7	28,6
Dánia				2,6		5,9	8,1	11,5	17,9	17,4
Finnország				0,7		1,9	4,6	8,7	11,6	12,1
Norvégia				1,0		3,6	6,6	11,7	15,9	
Olaszország						3,3	6,5	11,5	13,1	18,5

Megjegyzés. Magyarország „A”: állami alkalmazottak nyugdíjkiadásával együtt. Magyarország „B”: állami alkalmazottak nyugdíjkiadásai nélkül. A négy alapvető társadalombiztosítási programra (baleset-, betegség-, nyugdíj- és munkanélküli-biztosítás) fordított, valamint Nyugat-Európában 1950 és 1970 között a közegészségügyi kiadások alakulása. A nyugat-európai országok kiadásai nem tartalmazzák a közalkalmazottak külön ellátásait, a hadigondozottak ellátásait és a közsegélyezést; Magyarország 1950–1990: az összes egészségügyi folyó kiadás, beleértve a közegészségügyet is, de az egészségügyi beruházások nélkül. Nyugat-Európa 1980–1989: közegészségügyi kiadások nélkül. Németország 1950-től: NSZK; Németország 1913: szegénységgyekekkel együtt. Németország 1930–1940: saját számítás a következő munka alapján: *Bevölkerung...*; 1972. 219–224., 260. old. Dánia, Írország és az Egyesült Királyság április 1. és március 31. közötti pénzügyi évre vonatkozó adatai a megelőző év GDP-jének arányában. Nyugat-Európa 1989: saját számítás a következő munka alapján: *The cost of ...*; 1996. (Németország – 108., 164. old.; Egyesült Királyság – 109. 165. old.; Franciaország – 107. 164. old.; Hollandia – 108. 165. old.; Ausztria – 107., 163. old.; Svájc – 109., 164. old.; Írország – 108., 165. old.; Svédország – 109., 164. old.; Dánia – 107., 163. old.; Finnország – 107., 164. old.; Norvégia – 108., 165. old.; Olaszország – 108., 165. old.) Eltérő időpontok: Németország – 1913., 1938.; Egyesült Királyság – 1979–1980.; Franciaország – 1952., 1972.; Svájc – 1951.; Írország – 1929., 1953.; Nyugat-Európa – 1989.; Magyarország – 1939., 1989.

Források: 2. tábla (Magyarország 1930–1990). *Flora*; 1981. 359. old. (Németország 1913). *Bevölkerung...*; 1972. 219–224., 260. old. (Németország 1930–1938). *Alber*; 1987. 60. old. (Németország 1900, Nyugat-Európa 1930). *Flora*; 1983. 456. old. (Nyugat-Európa 1950–1970). *Fischer*; 1987. 217. old. (Nyugat-Európa 1980). *The cost of ...*; 1996. 108., 164. old. (Németország 1989), 109., 165. old. (Egyesült Királyság 1989), 107., 164. old. (Franciaország 1989), 108., 165. old. (Hollandia 1989), 107., 163. old. (Ausztria 1989), 109., 164. old. (Svájc 1989), 108., 165. old. (Írország 1989), 109., 164. old. (Svédor-

szág 1989), 107., 163. old. (Dánia 1989), 107., 164. old. (Finnország 1989), 108., 165. old. (Norvégia 1989), 108., 165. old. (Olaszország 1989).

A századfordulón a *társadalombiztosítási* – és általában a szociális – kiadások terén a szakirodalom rendszerint Németországot tartja az éllovasnak, ahol 1900-ban a bruttó hazai termék mintegy 1 százalékát költötték e szolgáltatásokra, az első világháború előtt pedig 2,6 százalékát fordították társadalombiztosításra és szegénységélyekre (*Flora*; 1981. 359. old.). (Lásd az 1. táblát.) Mindazonáltal 1930 az első időpont, amikor viszonylag nagy számú és egyszerűen összehasonlítható adattal rendelkezünk a nyugat-európai társadalombiztosítási kiadásokról. Ekkor továbbra is Németországban költötték a legtöbbet – a GDP 5,2 százalékát – ilyen célokra.² Az Egyesült Királyság állt a második helyen 4,6 százalékkal, s mögötte nem sokkal lemaradva Ausztria következett 4,4 százalékos arányával. Írország és Dánia a középmezőnyhöz tartozott (2,8–2,6%), a többi skandináv országban azonban ekkor még a nemzeti termék lényegesen kisebb, 0,7 százalék (Finnország) és 1,1 százalék (Svédország) közötti részét fordították társadalombiztosításra. (Lásd az 1. táblát.)

2. tábla

A társadalombiztosítási kiadások, illetve ellátások alakulása Magyarországon, 1930–1990
(milliárd pengő, illetve forint)

Kiadás, ellátás	1930.	1940.	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
	évben						
1. Társadalombiztosítási nyugellátás	0,004	0,062	0,927	4,427	12,985	55,979	156,4
2. Nyugellátás állami alkalmazottak nyugdíjaival együtt	0,229		0,927	4,427	12,985	55,979	156,4
3. Táppénz	0,081	0,083	0,249	1,656	3,750	8,534	21,4
4. Balesetbiztosítás	0,017	0,014					
5. Egészségügyi kiadások			0,595	3,782	8,329	17,8	71,0
6. Munkanélkülibizt.	-	-	-	-	-	-	0,8
2+3+4+5+6 Összesen (1)	0,327	-	1,771	9,865	25,064	82,313	249,6
1+3+4+5+6 Összesen (2)	0,102	0,158	1,771	9,865	25,064	82,313	249,6
GDP (folyó áron) (3)	6,304	5,913	55,8	196,7	332,5	718,5	1722,8
(1)/(3)x100	5,2	-	3,2	5,0	7,5	11,5	14,5
(2)/(3)x100	1,6	2,7	3,2	5,0	7,5	11,5	14,5

Megjegyzés. A négy alapvető társadalombiztosítási programra (baleset-, betegség-, nyugdíj- és munkanélküli-biztosítás) fordított, valamint 1950 és 1990 között az összes egészségügyi folyó kiadás, beleértve a közegészségügyet is, de az egészségügyi beruházások nélkül. Nyugellátás: öregségi, rokkantsági, özvegyégi és árvasági biztosítás. 1950–1980: gyógyszerek állami térítésével együtt. A második világháború előtti kiadások csak 1930-ban és a jelzett módon tartalmazzák a közalkalmazottak ellátásait. A második világháború után az állami alkalmazottak ellátása a társadalombiztosításon keresztül történt. Eltérő időpont: 1940 helyett 1939 (trianoni terület); 1990 helyett 1989. Az 1950-es GDP saját becslés a következő munka alapján: *Statistical Yearbook*; 1961. 486. old. Az 1950-es NMP 46,5 milliárd forint volt, melynél 20 százalékkal nagyobb GDP értéket valószínűsítettünk. 1930–1940: Net National Product.

Forrás: Eckstein; 1955. 165. old. (NNP 1930–1940). *Magyar statisztikai évkönyv*; 1941. 59. old. (társadalombiztosítási kiadások 1939). *Statisztikai évkönyv*; 1971. 74–75. old. (GDP 1960), 419. old. (társadalombiztosítási és egészségügyi kiadások 1950–1970). Népeség- és társadalomstatistikai zsebkönyv; 1986. 208. old. (társadalombiztosítási kiadások 1950–1980). *Magyar statisztikai évkönyv*; 1981. 89. old. (GDP-adatok 1970–1980), 387. old. (társadalombiztosítási kiadások 1980). *International Survey of...*; 1933. 361–390. old. (1930-as társadalombiztosítási kiadások). *A magyar állam zárszámadása...*; 1932. 60–153. old. (állami alkalmazottak nyugdíjai Magyarországon 1930). *Magyarország nemzeti számlái*; 1993. 4. old. (1989-es GDP-adatok). *A Világbank szociálpolitikai jelentése...*; 1992. 54. old. (társadalombiztosítási adatok 1989).

² Saját számítás a következő munka alapján: *Bevölkerung...*; 1972. 219–224., 260. old., *Alber J.* adatai szerint Németországban 1930-ban a GDP 7,8 százalékát fordították társadalombiztosításra. (*Alber*; 1982. 60. old.)

Eltérő eredményt kapunk, ha csak a *kormányzati szociális kiadásokat* vesszük figyelembe, azaz ha a munkaadók és munkavállalók által finanszírozott társadalombiztosítási szolgáltatásokat nem számítjuk bele a kiadásokba, ugyanakkor a más jellegű szociális kiadásokat (például segélyeket) igen. *P. Lindert* vonatkozó számításai szerint 1900-ban a kormányzati jóléti kiadások aránya Dániában a GNP 1,41 százaléka, a sorban következő Norvégiában 1,24 százaléka volt, de az Egyesült Királyság és Svédország mutatója is meghaladta a társadalombiztosítási kiadásokban ekkor vezető Németországot (0,59%) (*Lindert*; 1992. 10. old.).³ A növekedés a következő évtizedekben minden vizsgált országban dinamikus volt, de Németországban a leggyorsabb, így 1930-ra itt már a kormányzati szociális kiadások terén is a legmagasabb, közel 5 százalékos arány látható. Írország sem sokkal maradt el ettől, míg a középmezőnybe az Egyesült Királyság és a skandináv országok tartoztak. (Lásd a 3. táblát.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy *Lindert* nem számítja a kormányzati szociális kiadások közé az állami alkalmazottaknak fizetett nyugdíjakat és egyéb szociális juttatásokat, mivel ezeket a munkabér részének tekintti. Valóban szólnak ugyan érvek ezen eljárása mellett, a közalkalmazotti juttatások figyelembevétele azonban néhány ország – s mint később látni fogjuk, köztük Magyarország – esetében alapvetően megváltoztatná a kiadások nagyságát.

3. tábla

Az állami szociális kiadások alakulása a GNP százalékában, 1890–1930

Ország	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.
	évben				
Magyarország					0,64
Németország	0,53	0,59			4,96
Egyesült Királyság	0,83	1,00	1,39	1,42	2,61
Franciaország	0,54	0,57	0,81	0,64	1,08
Hollandia	0,30	0,39	0,39	1,10	1,15
Belgium	0,22	0,26	0,43	0,52	0,56
Ausztria					1,20
Svájc					1,17
Írország					3,87
Svédország	0,85	0,85	1,03	1,14	2,60
Dánia	1,11	1,41	1,75	2,71	3,40
Finnország	0,71	0,78	0,90	0,85	2,97
Norvégia	0,95	1,24	1,18	1,09	2,39
Olaszország					0,10

Megjegyzés. Az egészségügyi, nyugdíj-, munkanélküli- és lakásprogramok kormányzati kiadásai. Állami alkalmazottak nyugdíj- és egyéb juttatásai nélkül. Magyarország 1930: saját számítás *Lindert* módszerével és forrásai alapján.

Forrás: *Lindert*; 1994. 10. old. (Nyugat-Európa 1890-1930). *Lindert*; 1992. 50–84. old. (módszertani és technikai részletek).

Visszatérve a társadalombiztosítási kiadásokhoz, 1950-től teljesnek mondható, egy-szersmind az előzőknél jobb minőségű, konzisztensebb idősorokkal rendelkezünk a négy fő programra fordított kiadásokról a vizsgált nyugat-európai országokban. A század közepi adatok mindenütt jelentősen meghaladták a két évtizeddel korábbiakat – kivéve a hábo-

³ *Lindert* az állami alkalmazottaknak fizetett nyugdíjak kiadásait nem veszi figyelembe.

rús károk által is fokozottan sújtott Németországot, amely nem tudta elérni a század első felének viszonylag magas szintjét. Igaz, adataink ekkortól már a közegészségügyi kiadásokat is tartalmazzák.⁴ A növekedés az 50-es években is folyamatos, bár általában a megelőző két évtizedénél kisebb ütemű volt Nyugat-Európában. Az igazán gyors növekedés azonban a 60-as években és a 70-es évek első felében látható. Az utóbbi időszakban például több országban (Olaszország, Írország, Svájc, Németország) rövid néhány év alatt közel másfélszeresére emelkedett a társadalombiztosítási és közegészségügyi kiadások GDP-hez viszonyított aránya. Bár a 70-es évek közepéig a növekedés általános volt, a kiadások dinamikája és az elért szint eltért az egyes országokban. 1975-ben a megelőző évtizedekben Hollandiával és Olaszországgal együtt a kiadásait leggyorsabban növelő Svédország már GDP-jének közel kétszer olyan magas arányát költötte társadalombiztosításra és közegészségügyre, mint az Egyesült Királyság. A legdrámaibb éppen az Egyesült Királyság relatív helyzetének megváltozása volt: 1950-ben még Németországgal közel azonos aránnyal az élen állt, de a kiadások relatív stagnálása következtében a 70-es évek közepén már a legkevesebbet költötte társadalombiztosításra a GDP arányában a vizsgált nyugat-európai országok között.

A 70-es évek közepe egyfajta korszakhatárnak is tekinthető: ez időtől már a legtöbb országban lassultak a kiadások növekedési ütemei. Sőt, a 80-as évtized második felében már több országban stagnált, illetve csökkent a társadalombiztosítási kiadások relatív aránya. A legjelentősebb visszaesést Írországban és a 80-as évek elején még a legdinamikusabban növekvő Finnországban, valamint az Egyesült Királyságban láthatjuk. Így a 80-as évek végének nyugat-európai átlaga elmaradt az 5 évvel korábitól, s csak kismértékben haladta meg a tíz évvel korábbi szintet. (Lásd a Függelék.) Mindez további Nyugat-Európán belüli differenciálódással párosult: a vizsgált időszak végén Svédország 28,6 százalékos kiadási arányával messze megelőzte a második legmagasabb aránnyal rendelkező Hollandiát (20,9%), míg a legkevesebbet az Egyesült Királyság (9,9%) és Svájc (11,4%) fordította társadalombiztosításra a GDP arányában. (Lásd az 1. táblát.)

Ezeknek az 1. táblában közölt adatoknak az összehasonlíthatóságát azonban az említetteken túl is több tényező nehezíti. Az egyik legfontosabb ezek közül, hogy a közalkalmazottak speciális programjai nem szerepelnek az adatgyűjtésben, ami eltérően érinti az egyes országokat, attól függően, hogy ilyen programok léteztek-e ezekben, s ha igen, milyen súlyt képviseltek. Így azon országok (például NSZK, Ausztria) adatai, ahol ezek a programok nagy szerephez jutnak – mivel a lakosság egy részének ezen keresztül finanszírozzák teljes társadalombiztosítási ellátását – a valóságosnál kisebbnek tűnnek fel.

A szűken vett társadalombiztosítási kiadásoknál jobb összehasonlításra ad lehetőséget az ILO adatgyűjtése az ún. *szociális biztonságra* fordított kiadásokról. (Lásd a 4. táblát.) Az ILO ezen bővebb definíciója a négy alapvető társadalombiztosítási szolgáltatás és a közegészségügy mellett a családi és anyasági, a közszolgálatban állóknak adott társadalombiztosítási, a segélyezés bizonyos formáira fordított kiadásokat (például járulékfizetéshez nem kötött nyugdíjakat) és a hadiáldozatoknak nyújtott juttatásokat is figyelembe

⁴ 1950 és 1977 között a közegészségügyi kiadások magukban foglalták az ingyenes kórházi-orvosi ellátást, s a szokásos közegészségügyi kiadásokat. 1978-tól szűkebb definíció érvényes a közegészségügyre. Azokban az országokban, ahol állami egészségügyi rendszer működött (Egyesült Királyság, Olaszország, Dánia, Finnország, Írország, Norvégia, Svédország), e rendszerek költségei 1977-ig szintén a közegészségügyi kiadások között, 1978-tól már a társadalombiztosítási kiadások között szerepeltek. (*The cost of social...*, 1985. 78. old.)

veszi. Ezzel a definícióval az összehasonlítások módszertani problémái közül kétségkívül többet kiiktattunk, bár néhány statisztikai ellentmondás fennmarad, hiszen bizonyos országok esetében az ILO-statisztika több százalékponttal alábecsüli a kiadásokat más hasonló elveket érvényesítő adatgyűjtésekhez képest.⁵ Mindazonáltal az ILO-definíció szerint számított szociális biztonságra fordított kiadások terén is a szűken vett társadalombiztosításhoz hasonló – bár összességében annál valamivel kisebb – növekedési dinamikát láthatunk a második világháború utáni évtizedekben, mérsékeltebb növekedéssel a periódus elején és végén, s gyors növekedéssel a 60-as és 70-es években.

4. tábla

A szociális biztonságra fordított kiadások alakulása
a GDP százalékában, 1950-1990*

Ország	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
	évben				
Magyarország	3,8	5,8	8,9	14,2	18,4
Németország/NSZK	14,8	15,0	17,0	23,8	22,7
Egyesült Királyság	10,0	11,0	13,8	17,7	17,3
Franciaország	12,6	13,4	15,3	26,8	27,1
Hollandia	7,1	11,1	20,0	28,6	28,5
Belgium	12,5	15,3	18,1	25,9	25,6
Ausztria	12,4	13,8	18,8	22,4	24,8
Svájc	6,0	7,5	10,1	13,8	14,4
Írország	8,9	9,6	11,6	21,7	18,9
Svédország	8,3	11,0	18,8	32,0	35,9
Dánia	8,4	11,1	16,6	26,9	28,4
Finnország	6,7	8,7	13,1	18,6	21,4
Norvégia	5,7	9,4	15,5	20,3	
Olaszország	8,5	11,7	16,3	18,2	23,4

* Az ILO definíciója szerint szociális biztonságra fordított kiadások (lásd a szövegben).

Megjegyzés. Dánia, Írország és az Egyesült Királyság április 1. és március 31. közötti pénzügyi évre vonatkozó adatai a megelőző év GDP-jének arányában vannak kifejezve. Eltérő időpontok: Németország – 1989; Egyesült Királyság – 1974/1975, 1979/1980, 1989; Franciaország – 1952, 1989; Hollandia – 1989; Ausztria – 1989; Svájc – 1951, 1989; Írország – 1953, 1989; Svédország – 1989; Dánia – 1974/1975, 1989; Finnország – 1989; Olaszország – 1989.

Forrás: 5. tábla (Magyarország 1950–1990). *Flora*; 1983. 456. old. (Nyugat-Európa 1950–1970). *The cost of...*; 1985. 57–58. old. (Nyugat-Európa 1980). *The cost of...*; 1996. 74–75. old. (Nyugat-Európa 1989). *World Labour Report*; 2000. 313. old. (Belgium 1990).

Az egyes országok által bejárt út is nagyon hasonló volt a társadalombiztosításnál megfigyelthez. A legmagasabb kiadási aránnyal 1950-ben az NSZK rendelkezett, s szintén sokat fordított ilyen célokra ekkoriban Franciaország, Belgium és Ausztria is.

⁵ Ez a különbség Németország esetében például 1983-ban 4,8 százalékpontos, Nagy-Britannia esetében 3,7 százalékpontos az Európai Közösség (EC) statisztikájához képest. Finnország esetében 1984-ben 3,4 százalékpontos, Norvégia esetében a 80-as évek végén szintén mintegy 7-8 százalékpontos az eltérés az ún. „Nordic statistics”-hez viszonyítva. (*Nordic social-statistical ...*; 1990., *Kosonen*, 1994. 52. old.) Nem tudjuk kiiktatni a jóléti juttatások eltérő adóztatásának problémáját sem, ami pedig szintén több százalékponttal befolyásolhatja a nettó szociális kiadások színvonalát. Erre vonatkozóan csak az utóbbi egy-két évtizedben és néhány ország esetében készültek számítások. Példaként megemlíthetjük, hogy 1990-ben Hollandiában az ilyen adók a GDP 5,1 százalékára rúgtak. 1993-ban Hollandiában a GDP 5,9, Svédországban 5,3, Dániában 3,9, ugyanakkor Németországban csak 2,6, az Egyesült Királyságban pedig 0,2 százalékát tették ki. Ez lényegesen csökkentette például az Egyesült Királyság és Hollandia szociális kiadásai közötti különbséget. (*Net public...*; 1997. 14. old.) Hasonló módszertani problémákra lásd: *Adema*; 1998. 20–23. old.

A legkevesebbet költők között ekkor a skandináv országok, Hollandia, valamint Svájc találhatóak. A leggyorsabb növekedési ütem – az említett Svájc kivételével, amely az 50-es évek közepétől a vizsgált korszak végéig a legkisebb kiadási arányt mutatta fel – éppen az utóbbi országsoportnál mutatkozott. A hagyományosan sokat költőket (NSZK, Belgium, Ausztria) Hollandia a 60-as évek végétől előzte meg, majd egy évtized múlva már Svédország került az élre. Az 1950 és 1990 közötti időszak egészét tekintve Svédországban volt a legnagyobb a növekedés, de Hollandia és Dánia sem sokkal maradt el ettől. Magas növekedési ütemet figyelhetünk meg Franciaországban is. Ezzel szemben a legkevésbé az Egyesült Királyságban emelkedett a szociális biztonságot szolgáló kiadások aránya, de az NSZK is mérsékeltebb növekedési ütemmel rendelkezett. Így a 80-as évek végén Svédország 35,9 százalékos kiadási aránya volt a legmagasabb, lényegesen megelőzve a nagyjából azonos szinten mozgó Hollandia (28,5%) és Dánia (28,4%) mutatóját. (Lásd a 4. táblát.)

5. tábla

A szociális biztonságra fordított kiadások alakulása Magyarországon, 1950–1990*
(milliárd forint)

Kiadás	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
	évben				
Táppénz	0,249	1,656	3,750	8,534	21,4
Munkanélküli-ellátás	-	-	-	-	0,8
Nyugdíjellátások	0,927	4,427	12,985	55,979	156,4
Családi pótlék	0,303	1,391	2,810	13,561	52,8
Anyasági juttatások	0,070	0,179	1,952	5,808	15,1
Egészségügyi ellátás	0,595	3,782	8,329	17,800	71,0
Összesen (A)	2,144	11,435	29,826	101,68	317,5
GDP (B)	55,8	196,7	332,3	718,5	1722,8
(A)/(B)×100	3,8	5,8	8,9	14,2	18,4

* Lásd a 4. táblánál. Az összes egészségügyi folyó kiadás, beleértve a közegészségügyet is, de az egészségügyi beruházások nélkül.

Megjegyzés. 1950–1980: gyógyszerek állami térítésével együtt. Eltérő időpont: 1990 helyett 1989. A nyugellátás nemcsak az időskori nyugdíjakat tartalmazza, hanem a rokkantsági, özvegyeségi, és árvasági ellátásokat is. A balesetbiztosítási kiadásokat a táppénzkiadások és az egészségügyi ellátás tartalmazzák. Anyasági juttatások: terhességi, gyermekágyi és anyasági segélyek, gyés, gyed. Az 1950-es GDP saját becslés a következő munka alapján: *Statistical Yearbook*; 1961. 486. old. Az 1950-es NMP 46,5 milliárd forint volt, melynél 20 százalékkal nagyobb GDP értéket valószínűsítettünk.

Forrás: *Statisztikai évkönyv*; 1971. 74–75. old. (GDP 1960), 419. old. (egészségügyi kiadások 1950–1970). *Magyar statisztikai évkönyv*; 1981. 89. old. (GDP-adatok 1970–1980), 387. old. (egészségügyi kiadások 1980). *Népesség- és társadalomstatisztikai zsebkönyv*; 1986. 208. old. (táppénzkiadások, nyugdíjkiadások, családi pótlék, anyasági juttatások 1950–1980). *A Világbank szociálpolitikai jelentése...*; 1992. 54. old. (Eredeti angol kiadás: International Bank for Reconstruction and Development: Hungary: Reform of social policy and expenditures. Washington DC., 1992.) (az összes kiadás 1989); *Magyarország nemzeti számlái*; 1993. 4. old. (GDP 1989).

A társadalombiztosítás központi szerepe miatt különös figyelmet érdemel a szociális ellátórendszerek között, s magunk is elsősorban ennek fejlődésére koncentrálnunk munkánkban. Tény azonban az, hogy e terület – még a közegészségügyre fordított összegekkel, valamint a családi és anyasági támogatásokkal együtt is – csak az összes jóléti célú kiadás egy részét jelenti. Tágabb értelemben a szociális segélyek, a közoktatásra, a lakástámogatásra fordított kiadások, valamint a folyó kiadások mellett az előző statisztikában

nem szereplő szociális célú beruházások szintén a *szociális kiadások* közé sorolhatók. Ezért célszerűnek látszik az ilyen tágabb definíciót használó OECD utóbbi évtizedekre vonatkozó adatgyűjtését is megismernünk.⁶ A XX. század első felére ezen adataink is nagyon hiányosak, de a század második felében lényegében teljesnek mondhatók. (Lásd a 6. táblát.)

Ha ezzel az átfogóbb definícióval dolgozunk, a kiadások GDP-hez viszonyított aránya mindenütt jelentősen, a szűken társadalombiztosításra vonatkozókhöz képest helyenként két-háromszorosára is megemelkedik. Így volt ez már a XX. század elején is. Németország 1913-ban GDP-je 6,1 százalékát fordította szélesebb értelemben vett jóléti célokra – vagyis társadalombiztosításra, oktatásra, közegészségügyre –, ami a legmagasabb szint volt ekkoriban Nyugat-Európában. A századelőn ugyancsak viszonylag magas kiadási aránnyal rendelkezett Svájc, az Egyesült Királyság és Írország is (*Pierson*; 1991. 111. old.).

A két világháború között folyamatosan nőtt a szociális kiadások aránya, s – Finnország és Olaszország kivételével – minden országban 5 százalék fölé emelkedett. A második világháború utáni fejlődés ez esetben is csak kevéssé tér el a társadalombiztosításnál megfigyelttől: nagyjából ugyanakkor látható a leggyorsabb növekedés és a legnagyobb és legalacsonyabb kiadásokkal rendelkező országok is közel azonosak voltak. Az 1945 utáni néhány évben több országban élénk jóléti törvénykezést láthatunk, s ez kihatott a jóléti kiadásokra is. Nagy-Britannia nyilvánvaló példa erre, de például Finnországban is – ahol a két világháború között igen szerények voltak a jóléti juttatások – 1945 és 1950 között évente átlagosan 22,2 százalékkal emelkedtek a szociális kiadások, s Írországban szintén hasonlóképpen nagy volt ekkoriban a szociálpolitikai aktivitás (*Pierson*; 1991. 136. old.). Ezzel szemben az 1950-es évtizedet a viszonylagos stagnálás időszakának tekinthetjük ebből a szempontból, mivel a gazdasági növekedés ugyan igen gyors volt ekkoriban, de az erőforrásoknak csak mérsékelten növekvő arányát fordították jóléti célokra. Hozzávetőlegesen 1960-tól ismét egy újabb szakaszt láthatunk, mely körülbelül az 1970-es évek közepéig tartott, s ami a nyugat-európai szociális kiadások leggyorsabb növekedését eredményezte az egész vizsgált időszak során. A legdinamikusabb – évi 8 százalék feletti – reálértéknövekedés ekkor Dániában és Norvégiában következett be, míg a leglassúbb – 4 százalék alatti – az Egyesült Királyságban és Ausztriában (*The future...*; 1988. 11. old.).

A 70-es évek közepétől a 80-as évek közepéig mintegy a felére csökkent a növekedés átlagos üteme. (Lásd a 6. táblát.) A szociális kiadások relatív – GDP-hez viszonyított – arányai korszakunkban a 80-as évek elején-közepén érték el tetőpontjukat a legtöbb országban. 1980-ban Hollandia és Svédország vezetett 40 százalék körüli szinttel, ugyanakkor a legkevesebbet Svájc és Nagy-Britannia költötte e célokra – a nyugat-európai átlag pedig 30 százalék körül volt ekkor.

Összességében a 80-as években is tovább nőttek a kiadások, de a korábbi évtizedek folyamatos és minden országra kiterjedő növekedését egy komplexebb minta váltotta fel: míg Finnországban és Norvégiában igen gyorsan nőtt a kiadások aránya ebben az évtizedben is, addig más országokban inkább stagnált, sőt több helyen – különösen az évti-

⁶ Az OECD adatai ugyanakkor nem tartalmazzák a közalkalmazottaknak nyújtott speciális jóléti juttatásokat, például a részükre folyósított állami nyugdíjakat, nyilván abból a szokásos megfontolásból, hogy ezek a jövedelem részét képezik. (*Jelentés...*; 1991. 57. old.).

zed második felében – kissé csökkent (Egyesült Királyság, Írország, Hollandia, Belgium). (Lásd a 6. táblát.)

6. tábla

A szociális kiadások alakulása* a GDP százalékában, 1950–1990

Ország	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.
	évben				
Magyarország		11,3	13,9	19,6	27,8
Németország/NSZK	19,2	21,7	24,7	31,0	27,4
Egyesült Királyság	14,8	15,1	20,0	24,5	24,6
Franciaország		13,4	16,7	28,3	31,4
Hollandia	13,3	18,9	28,7	40,2	35,1
Belgium		18,3	23,4	36,0	31,6
Ausztria		20,4	24,8	32,6	29,2
Svájc	7,4	8,8	12,5	19,7	22,5
Írország	14,7	14,0	19,8	29,0	24,3
Svédország	11,3	15,2	25,9	37,9	40,1
Dánia	10,4	14,4	22,6	32,8	35,3
Finnország	10,5	12,7	17,2	24,8	31,4
Norvégia	9,2	13,7	21,1	26,1	34,0
Olaszország		16,5	21,3	27,0	26,2

* Az OECD definíciója szerinti szociális kiadások: jövedelempótló támogatások (táppénz, nyugdíj stb.), oktatási, egészségügyi és lakáskiadások együtt.

Megjegyzés. Nyugat-Európa 1950–1990: közalkalmazottaknak nyújtott szociális juttatások nélkül. Magyarország 1960–1989: közalkalmazottaknak nyújtott szociális kiadásokkal együtt. Magyarország 1960: lakáskiadások nélkül. Eltérő időpontok: Magyarország – 1989; Dánia – 1951/1952, 1960/1961, 1970/1971; Magyarország 1970, 1980, 1989: saját számítások.

Forrás: Gács; 1985. 1228. old. (Magyarország 1960). *Magyarország nemzeti számlái*; 1993. 85. old. (Magyarországi társadalmi juttatások 1970). *Beruházási Évkönyv*; 1981. 18. old. (Magyarországi szociális beruházások 1970). *Népgazdasági mérlegek*; 1989. 66. old. (Magyarországi szociális tőkeállomány értéksökkenése 1970). *A lakosság jövedelme...*; 1984. 21. old. (Magyarországi vállalatok, szövetkezetek által finanszírozott szociális juttatások, 1970). *A Világbank szociálpolitikai jelentése*; 1992. 54. old. (Magyarország 1980–1989). *Alber*; 1987. 325. old. (Németország 1950–1980). *Social Expenditure*; 1985. 80. old. (Franciaország, 1960–1990). *Parry*; 1987. 393. old. (Egyesült Királyság 1950–1980). *Roebroek-Berben*; 1987. 720. old. (Hollandia 1950–1980). *Berghman-Peeters-Vranken*; 1987. 815. old. (Belgium 1950–1980). *Weigel-Amann*; 1987. 584. old. (Ausztria 1950–1980). *Gross-Puttner*; 1987. 648. old. (Svájc 1950–1980). *Maguire*; 1987. 464. old. (Írország 1950–1980). *Olsson*; 1987. 42. old. (Svédország 1950–1980). *Johansen*; 1987. 234. old. (Dánia 1950–1980). *Alestalo-Uusitalo*; 1987. 167. old. (Finnország 1950–1980). *Kuhle*; 1987. 110. old. (Norvégia 1950–1980). *Ferrera*; 1987. 517. old. (Olaszország 1950–1980). *Social Expenditure Statistics*; 1996. 19. old. (szociális kiadások, Nyugat-Európa 1990). *Statistical Yearbook*; 1993. 416–418. old. (oktatási közkiadások, Nyugat-Európa 1990). *National Accounts*; 1999. (GDP, Nyugat-Európa 1990).

A különböző vizsgált mutatók azt tanúsítják, hogy a jóléti ráfordítások gazdasági kibocsátáshoz viszonyított aránya terén a nyugat-európai társadalmak közötti különbségek jelentősek voltak a század első felében, de az eltérések 1950-re lényegesen mérséklődtek, s ez az egységesülési folyamat tovább haladt előre a következő két évtizedben is. A szórási együttható ezt követően – nagyjából a 70-es évek elejétől-közepétől – eltérően viselkedett a különböző kiadástípusoknál. A szűken vett társadalombiztosítási kiadások esetében megfordult a trend, s jelentősen nőtt a szórás egészen a vizsgált korszak végéig (*Alber*; 1982. 161. old.). Ez jelentős divergenciát jelzett, de még ezzel együtt is 1990-ben a vizsgált nyugat-európai országcsoporton belüli eltérések valamivel kisebbek voltak, mint 1950-ben, s messze elmaradtak a két világháború közötti különbségektől. Ezzel szemben az eleve kisebb kiinduló eltérések jellemezte – ILO-definíció szerinti – szociális biztonságra fordított kiadások esetében a relatív szórás korszakunk végén látható emel-

kedése már csak kismérvű volt. A legtágabb – az OECD által alkalmazott – definíció alapján számított szociális kiadások esetében az előző két mutatótól eltérően a 70-es és a 80-as években is tovább folytatódott az egységesülési tendencia, így az egyes országok közötti eltérések nagyságát jelző szórási együttható 1990-ben már csak a négy évtizeddel korábbiak a fele volt. (Lásd a Függelék.)

Magyarország jóléti kiadásaira vonatkozóan csak kevés adattal rendelkezünk a század első feléből. Az azonban a fellelhető források alapján is nyilvánvalónak tűnik, hogy 1930-ban a szűken vett *társadalombiztosítási kiadások* a gazdasági kibocsátáshoz viszonyított 1,6 százalékos arányukkal elmaradtak a vizsgált nyugat-európai országok nagy szórás mellett, mintegy 2,5 százalékos átlagától – Olaszországról, Franciaországról és Belgiumról nincs adatunk ebből az időből –, de megelőzték a legalacsonyabb szinten álló országokat, mint Finnország, Norvégia, Svédország és Svájc. (Lásd az 1. és a 2. táblát.)

Az állami szerepvállalás terén – Peter Lindert már idézett és általunk kiegészített adatgyűjtése alapján – ennél is nagyobb volt az elmaradás, feltéve, hogy az állami alkalmazottaknak nyújtott szociális támogatásokat nem vesszük figyelembe. Ez esetben Magyarországon 1930-ban az állami szociális transferek a GNP 0,64 százalékát tették ki. Ez csak Belgium és Olaszország megfelelő korabeli adatánál volt magasabb arány az általunk vizsgált országok körében (Lindert; 1992. 10. old.).⁷ (Lásd a 3. táblát.)

Bár az 1930-as adatokban ez még nem jelentkezett, az 1927-es nyugdíjbiztosítási reform fontos fejleménynek, kisebbfajta áttörésnek tekinthető a nem mezőgazdasági népesség társadalombiztosításában Magyarországon. Már a kortárs *Kovrig Béla* meggyőzően bizonyította, s az ILO korabeli kiadványai is azt tanúsítják, hogy a nyugellátásokat nemzetközi összehasonlításban is magas szinten állapította meg ez a reform, bár csak az újonnan nyugdíjba vonultak, illetve a járulékfizetők részére (Kovrig; 1944., 1954, *International survey...*; 1933., Tomka; 2002.). Ennek következtében ettől kezdve a jóléti kiadások növekedése mintegy be volt programozva a rendszerbe, hiszen várható volt a jogosultságok fokozatos „beérése”, jóllehet a várakozási idők következtében a reform hatása inkább csak a 30-as évek végétől jelentkezett a társadalombiztosítási kiadásokban. A kiadások a nagy válság néhány évében ugyan stagnáltak, de aztán dinamikusabban nőttek: a gazdasági kibocsátás arányában kifejezve 1935-ben 2,3 százalékot, majd 1940-ben 2,7 százalékot tettek ki. Ebből az évtizedből nemzetközi összehasonlító adataink Németországra vonatkozóan vannak, ahol hozzávetőleg ugyanezen időszakban – 1930-1938 között – csökkent a társadalombiztosítási kiadások bruttó hazai termékhez viszonyított aránya. Ennek következtében a 30-as években lényegesen szűkült a rés a magyar és a német kiadási szint között. (Lásd az 1. táblát.)

A második világháború utáni időszakban már a magyarországi jóléti ráfordításokról is lényegesen több adattal rendelkezünk. Mindazonáltal a magyarországi adatok nyugat-európaiakkal való összevetése ekkor is több tekintetben nehézségeket támaszt. A nehézségek első csoportját az jelenti, hogy míg Nyugat-Európában a jóléti kiadásokat a GDP-hez vagy GNP-hez szokás viszonyítani, addig Magyarországon évtizedekig csak a nemzeti jövedelemre (Net Material Product – NMP) vonatkozó hivatalos adatokat közölték. Ez utóbbi a kommunista gazdaságszemléletből adódóan csak az ún. anyagi ágak termelése-

⁷ Magyarországra vonatkozóan saját számítás Lindert definíciója és forrásai alapján, melynek eredménye lényegesen meghaladja az általa közölt 0,1 százalékos adatot. A korrekciót az tette szükségessé, hogy Lindert nem következetesen veszi figyelembe a községek-városok, s az állam mint munkaadó szociális kiadásait. (Lindert; 1992. 10. old.)

sét foglalta magában, következésképpen az ennek százalékában kifejezett jóléti kiadások a nyugat-európai adatokkal közvetlenül nem összevethetők. Az eddigi történeti számítások – beleértve az ILO kiadványokat és más fontos munkákat – meglepő módon többnyire mégis korrigálatlanul használták ezeket a nemzetközi összehasonlítások céljaira is (*The cost of social...*; 1985. 112. old.; *Ferge*; 1987. 53. old.). Könnyíti azonban helyzetünket, hogy utólag készültek történeti GDP-számítások Magyarországra vonatkozóan is. Ezek megbízhatósága ugyan nem kifogástalan, de segítségükkel kiszámíthatjuk a nyugat-európai adatokkal közvetlenül összevethető magyarországi indikátorokat is. Több esetben magunk készítettünk becslést a hiányzó adatra.⁸

A társadalombiztosítási és a közegészségügyi kiadások együttesen a becslött GDP 3,2 százalékát tették ki 1950-ben Magyarországon.⁹ (Lásd a 2. táblát.) Ez az arány közvetlenül nem összevethető a világháború előtti magyar adatokkal. Egyrészt azért nem, mert már a közegészségügyi kiadásokat (járványügy stb.) is tartalmazza, másrészt pedig azért, mert a világháború előtti adatoktól szintén eltérően magában foglalja az állami alkalmazottak/közalkalmazottak nyugdíj- és egyéb jóléti kiadásait is. Az utóbbiak különválasztására a többi réteg juttatásaitól nincs lehetőség, így a jobb összehasonlíthatóság lehetővé tétele érdekében a világháború előtti évekre végeztük el a korrekciót.

Ha figyelembe vesszük az állami alkalmazottak (köztisztviselők, tanárok, vasutasok, állami üzemek alkalmazottai stb.) illetve hozzátartozóik nem társadalombiztosítási nyugdíjait, a korábnál lényegesen magasabb szociális kiadási arányokat kapunk a világháború előtt. 1930-ban az előbbi célokra 224,7 millió pengőt fordítottak az állami költségvetésből (*A magyar állam zárszámadása*; 1932. 60–153., 36–310. old.). Ezzel a korabeli társadalombiztosítási kiadásokat lényegesen meghaladó összeggel együtt a kiadások 326,7 millió pengőre rúgtak, s az NNP 5,2 százalékát tették ki.¹⁰ Ez az arány a következő válságévekben a nemzeti termék zsugorodásával tovább emelkedett. 1932-ben például együttesen 380,27 millió pengőt tett ki a nyugdíjakra – köztük az állami alkalmazottak ellátásaira –, az egészségbiztosításra és balesetbiztosításra fordított összegek aránya, ami azt jelenti, hogy az ekkor 4,900 milliárd pengős NNP 7,7 százalékát fordították ilyen célokra.¹¹ Ha tehát az 1930-as évekbeli számításoknál az 1950 utáni időszakkal megközelítőleg azonos definíciót használunk, azt mondhatjuk, hogy a 30-as években a társadalombiztosítási kiadások aránya lényegesen magasabb volt Magyarországon, mint a kommunista periódus első évtizedeiben. Ezt a szintet a 70-es évek elejéig nem érte el ismét Magyarországon a nyugdíjakra, egészségügyre és más jóléti szolgáltatásokra, valamint közegészségügyre fordított kiadások GDP-hez viszonyított aránya.¹²

⁸ Magunk részéről *A. Eckstein* és a KSH részben retrospektív GDP-adatait használtuk.; NNP 1930–1940: *Eckstein*; 1955. 219. old.; Az 1950-es GDP saját becslés a következő kiadvány alapján: *Statistical Yearbook*, 1961. 486. old.; Az 1950-es NMP 46,5 milliárd forint volt, melynél 20 százalékkal nagyobb GDP értéket valószínűsítettünk.; A magyarországi GDP-adatok forrásai még: *Statisztikai évkönyv*; 1971. 74–75. old.; *Magyar statisztikai évkönyv*; 1981. 89. old.; *Magyarország nemzeti számlái*; 1993. 4. old.

⁹ Ugyanezek a kiadások a NMP 3,8 százalékára rúgtak 1950-ben.

¹⁰ Az összegek a megadott célokra fizetett járulékok és állami hozzájárulások összegét jelzik. (*Bikkal*, 1934: 389. old.) A közalkalmazottak nyugdíjára: *Hollós*; 1940. 3–55. old.; *Bikkal*; 1934. 389. old.; *Eckstein*; 1955. 165. old. Az Eckstein által alkalmazott mutató, az NNP annyiban különbözik az GNP-től, hogy a tőkeállomány értékcsökkenését is tartalmazza. Így Eckstein NNP-eredményei az 1930-as években csak kismértékben térnek el a GNP-től, illetve a GDP-től.

¹¹ A közegészségügy kiadásai nélkül. (*Bikkal*; 1934. 389. old.; *Eckstein*; 1955. 165. old.; *Béry-Kun*; 1934. 65. old.)

¹² A GDP helyett ezúttal is az annál valamivel – a tőkeállomány értékcsökkenésnek összegével – alacsonyabb NNP-vel számoltunk, ami azonban nem módosítja lényegesen az eredményt.

Különösen alacsonynak tekinthetjük az 50-es évek társadalombiztosítási kiadásnövekedésének mértékét, ha figyelembe vesszük, hogy időközben a jogosultak aránya jelentősen emelkedett, egyrészt azért, mert a 20-as évek végén átalakított nyugdíjrendszer jogosultságai ekkorra érték be, másrészt a második világháború után több lépcsőben jelentősen kiterjesztették a jogosultságokat. A juttatások színvonalának és a jogosultság szabályozásának alakulását másutt részletesen is bemutatjuk (Tomka; 2002).

A magyarországi társadalombiztosítási kiadások relatív szintje az 1950–1960-as években nyugat-európai összehasonlításban is mérsékeltnek volt mondható: megközelítőleg a nyugat-európai átlag kétharmada körül mozgott. A 70-es években csökkent valamelyest a Nyugat-Európától való távolság, bár ebben közrejátszik az is, hogy a magyarországi adatoktól eltérően a nyugat-európaiak 1978-tól már nem tartalmazzák a közegészségügyre fordított kiadásokat. Ha ezt az eltérést figyelembe vesszük, a 70-es évek magyarországi közeledési dinamikája is alacsonyabb. A 80-as években először valamelyest lassult a magyarországi növekedés, de az évtized végén ismét gyors emelkedést láthatunk: például 1989 és 1990 között – tehát egyetlen év alatt – 14,5 százalékról 15,8 százalékra emelkedett a kiadások GDP-hez viszonyított aránya. Ez azonban már szoros kapcsolatban állt az ún. transzformációs válsággal, amely egyrészt a nemzeti termék visszaesésével járt, másrészt – a nyílt munkanélküliség megjelenésével – megnövelte a szociális juttatások iránti igényt. A növekedés, párosulva a társadalombiztosítási kiadások növekedésének Nyugat-Európában megismert lelassulásával – sőt a kiadások helyenkénti stagnálásával vagy visszaesésével – a 80-as években a kommunista periódusban először eredményezett számottevő konvergenciát Magyarország és Nyugat-Európa között ezen a területen. Ezzel együtt azonban a magyarországi társadalombiztosítási kiadások az átlagos nyugat-európai kiadási szintet még a 80-as évek végén sem érték el. (Lásd az 1. táblát és a Függelékét.)

Mint erre más tekintetben részben már utaltunk, két vonatkozásban jelentős eltérés van az idézett második világháború utáni magyarországi és a nyugat-európai társadalombiztosítási adatok számítási módszerei között. Egyrészt a közalkalmazottak speciális állami társadalombiztosítási programjai, másrészt a hadirokkant/hadiözvegy-járadékok nem szerepelnek a nyugat-európai adatokban, ami rontja a Magyarországgal való összehasonlítás érvényességét. E problémákat jórészt kiküszöböli az ILO-nak az előbbinél tágabb definíciója alapján végzett, ún. szociális biztonságra fordított kiadásokra (társadalombiztosítás, családi-anyasági támogatások, rokkantsági/hadiözvegy-járadékok, közegészségügyi kiadások) vonatkozó számítása (*The cost of...*; 1985., és a sorozat többi kötete). Ezek a kiadások Magyarországon is nagy dinamikával nőttek a második világháború után, különösen a 70-es és a 80-as években, így összességében a GDP-hez viszonyított arányuk 1950 és 1990 között mintegy ötszörösére emelkedett. (Lásd az 5. táblát.) A többszörösödés azonban nem utolsósorban a nagyon alacsony bázis – az 1950-es 3,8 százalék – eredménye volt. Így a folyamatos növekedés ellenére a szociális biztonságot szolgáló kiadások relatív aránya csak korszakunk végén közelítette meg a 20 százalékot, s ezzel a nyugat-európai átlag mintegy négyötödét érte el. Ez azonban megintcsak részben már a magyar gazdaság korábban említett válságának eredménye volt, mivel a GDP – különösen pedig annak hivatalosan mért része – zsugorodni kezdett, s így növekedhetett gyorsabban a jóléti kiadások relatív szintje. (Lásd az 4. táblát.) Mindazonáltal az 50-es évek divergenciája után az említett leggyorsabb

növekedési szakaszokban egyértelmű és gyors konvergencia volt megfigyelhető Magyarország és Nyugat-Európa között ezen a téren. (Lásd a Függelék.)

Ha az OECD korábban megismert bővebb elszámolási rendszere alapján mérjük a szociális kiadások alakulását, az előzőktől némileg eltérő dinamikát láthatunk mind a magyarországi szint, mind pedig a magyarországi és a nyugat-európai szint közötti különbségek alakulásában (*Social expenditure*; 1985., *Social expenditure statistics...*; 1996: 19. old., *National Accounts*; 1999., *Statistical Yearbook*; 1993. 416–418. old.).¹³ 1960-ban Magyarországon a GDP 11,3 százalékát fordították jóléti célokra, s ez 1970-re 13,9, 1980-ra 19,6, 1990-re pedig 27,8 százalékra emelkedett. A növekedés dinamikája tehát a 60-as években mérsékelt volt, de azt követően viszonylag gyors volt az emelkedés. A 80-as évek első felében azonban már ismét lassulást, szinte stagnálást láthatunk. Az évtized végén ismét gyorsulás következett be, ami ez esetben is egyértelműen a magyarországi válság hatását tükrözi: például 1989 és 1990 között egyik évről a másikra 25,4 százalékról 27,8 százalékra nőtt a kiadások aránya (Tóth; 1994.). (Lásd a 6. táblát.)

Összességében az 1960–1990 közötti időszakban a magyarországi szociális kiadások relatív szintje mindvégig jelentősen elmaradt a nyugat-európai átlagtól. 1960-ban a nyugat-európai átlag mintegy 70 százalékát érte el, ezután a különbség előbb gyorsabban, majd mérsékeltebben fokozódott, s így 1980-ban lényegesen nagyobb volt, mint két évtizeddel korábban. A 80-as évek második felének gyors növekedése ahhoz volt elegendő, hogy a magyarországi szociális kiadások relatív szintje elérje a nyugat-európai országok átlagának négyötödét. Emellett a nyugat-európai szórás folyamatos csökkenése is hozzájárult ahhoz, hogy a vizsgált periódus utolsó néhány éve kivételével a standardizált adatok jelentős divergenciát mutatnak Magyarország és Nyugat-Európa között. (Lásd a 6. táblát és a Függelék.)

A magyarországi és a nyugat-európai jóléti kiadások második világháború utáni összehasonlításának van egy további, talán az eddigiekben tárgyaltaknál is nagyobb nehézsége (Tóth; 1994. 314–315. old.). Kérdéses ugyanis, hogy a kommunista országokban általában jellemző, s Magyarországon is jelentős összegeket felemésztő fogyasztói ártámogatásokat célszerű-e a szociális kiadásokhoz számítanunk, vagy sem. Egy kétségekívül elfogadható érvelés szerint a jóléti rendszerek nemzetközi vizsgálata során gyakran használt – s a mi eddigi összehasonlításainkban is fontos szerepet kapott – ILO- és OECD-statisztikák mindenekelőtt a nyugati országok jóléti rendszereinek filozófiáját követik, s megengedhetetlenül figyelmen kívül hagyják a szociális jogok eltérő szerkezetét a kommunista országokban (Theborn; 1995. 95. old.). Ezekben az országokban ugyanis a jóléti politika egyik fontos eszköze volt az alapvető fogyasztási javak és szolgáltatások árának állami támogatása. Ennek deklarált célja pedig – a jövedelmek vásárlóerejének megőrzése-emelése, illetve kiegyenlítése – hasonló volt a jóléti politika más eszközeivel elérni kívánt célokhoz. Véleményünk szerint azonban az ártámogatások jóléti kiadások közötti szerepeltetése is problematikus lenne, éppen mert ezeknek a támogatásoknak a filozófiája olyan nagy mértékben különbözött az eddigiekben ismertetett jóléti juttatások elveitől. Ha a jóléti szolgáltatások definícióját olyan tágra méretezzük, hogy ez az ártámogatásokat is magában foglalja, akkor már nem is a jóléti rendszereket, hanem egész tár-

¹³ A nyugat-európai adatoktól eltérően a magyarországi adatok tartalmazzák a közalkalmazottaknak nyújtott szociális juttatásokat.

sadalmi, gazdasági, politikai rendszereket kell összehasonlítani, ami pedig – ha az általa felvetett problémáktól el is tekintenénk – nem áll szándékunkban. E támogatások funkciója ugyanis nem egyszerűen a szociálpolitika volt, hanem annál összetettebb, például gyakran a gazdaságtalan termelés mesterséges fenntartása. Ezenkívül számos kutatási eredmény szerint mérsékelt szociálpolitikai hatással jártak, elsősorban azért, mert a gazdagabb rétegek átlagon felül részesedtek belőlük. Ráadásul egyes területeken (például egészségügy) az erőforrások jelentős pazarlásához is vezettek (*Andorka–Tóth*; 1992. 442. old.).

Mindenesetre tény, hogy az ártámogatások nagy költségvetési kiadásokkal jártak a kommunista Magyarországon is, bár soha nem öltöttek akkora méreteket, mint például a 80-as években az NDK-ban, ahol az ártámogatásokra fordított összegek meghaladták a társadalombiztosítási kiadásokat is (*Therborn*; 1995. 95. old.). Az ártámogatások alakulása ezenkívül sajátos, a többi szociálpolitikai juttatásétól eltérő dinamikával rendelkezett Magyarországon. Növekedése – lakástámogatások nélkül – az 50-es és a 70-es években, valamint a 80-as évek első felében volt a leggyorsabb, s – az 1986–1987-es csúcspont után – meredeken csökkent a jelentősége. Ha az ártámogatásokat is figyelembe vesszük a magyarországi jóléti kiadásoknál, akkor azt láthatjuk, hogy ezek GDP-hez viszonyított aránya 1960 körül elérte, illetve kissé meghaladta, majd egy visszaesés után a 70-es években ismét elérte a nyugat-európai átlagot, s a vizsgált korszak végéig megközelítően ezen a szinten maradt (*Barát*; 1994. 447. old.; *A Világbank szociálpolitikai jelentése*; 1992. 54. old.).

Összefoglalásként először azt kell megállapítanunk, hogy mind Magyarország, mind Nyugat-Európa vonatkozásában súlyos adathiány és jelentős módszertani problémák nehezítik a jóléti kiadások összehasonlítását, különösen a század első felében. A jóléti kiadások önmagukban már csak ezért sem lehetnek a jóléti állam fejlődésére vonatkozó összehasonlítások egyedüli forrásai. Mindazonáltal megállapítható, hogy ha a nemzetközi szervezetek (ILO, OECD) által, illetve a nemzetközi vizsgálatokban leggyakrabban alkalmazott definíciókat vesszük alapul, akkor Magyarország a vizsgált időszakban mindvégig jelentősen elmaradt Nyugat-Európától a GDP-arányos jóléti kiadásokat tekintve, s a század második felében a különbség nagyobb, mint azt eddig az erre vonatkozó irodalomban feltételezték (*Ferge*; 1987. 41–48. old.).

Megbízható hosszú távú adatsorok híján nehéz határozott kijelentést tenni a század első felére vonatkozóan a jóléti kiadások Nyugat-Európa és Magyarország közötti konvergenciájáról–divergenciájáról. A németországi trendet, a 20-as évek végének és a 30-as éveknek a korábbiakhoz képest megélnkülő magyarországi szociális törvénykezését, s az ekkoriban beinduló szociális programokat figyelembe véve is csupán feltételezhetjük, hogy a 30-as években Magyarország közeledett Nyugat-Európához a társadalombiztosítási, illetve a szociális kiadások terén.

A jóléti kiadások terén nem tekinthető igazi korszakhatárnak 1945 vagy más olyan év, amely a politikai változások szempontjából fontos választóvonal lehet. Feltűnő a berendezkedő kommunista rendszer csekély jóléti erőfeszítése mind a két világháború közötti Magyarországhoz viszonyítva, mind pedig nemzetközi összehasonlításban. A GDP-arányos társadalombiztosítási kiadások, a szociális biztonságra (ILO) fordított kiadások s a szociális kiadások (OECD) alakulása terén a század közepétől a 70-es évek elejéig távolodott Ma-

gyarország Nyugat-Európától. Sőt, például a társadalombiztosítás terén még 1980-ban is lényegesen távolabb volt Magyarország a kontinens nyugati felétől, mint 1930-ban.

Ha van korszakhatár a második világháború után a nyugat-európai és a magyarországi jóléti kiadások egymáshoz való viszonyában, akkor az a 70-es évek, de még inkább a 80-as évek lehetnek. A társadalombiztosításban és a szociális biztonságra fordított kiadások terén ugyanis a 70-es évektől ismét a különbségek mérsékelt csökkenését látjuk. A csökkenés a 80-as évek végén gyorsult fel, mindenképp a – például a GDP visszaesésében is jelentkező – fokozódó magyarországi gazdasági nehézségek nyomán, s a nyugat-európai kiadások stagnálásának is köszönhetően. Ugyanez a tendencia és dinamika azonban már nem volt érvényes az összes szociális kiadásra vonatkozóan, ahol mindenképp a Nyugat-Európán belüli fokozódó egységesülés következtében a 70-es években és – az évtized utolsó néhány éve kivételével – a 80-as években is divergenciát láthatunk Magyarország és Nyugat-Európa között. A magyarországi változások ezen dinamikája erősítheti azt az elképzelést, hogy a kommunista rendszereket, mindenképp a válságperiódusokban, legitimációs célok vezették a jóléti kiadások növeléséhez, de maga a jóléti politika nem tartozott a rendszerek prioritásai közé. Ezt a többi kommunista ország itt nem tárgyalt gyakorlata is alátámasztani látszik, hiszen ezekben – az NDK és Csehszlovákia kivételével – a jóléti kiadások növekedési dinamikája még a magyarországinál is alacsonyabb volt.

FÜGGELÉK

A jóléti kiadások különböző mutatói Magyarországon és Nyugat-Európában, 1930–1990

Év	Magyar adat (1)	Nyugat-európai átlag (2)	Nyugat-európai szórás (3)	Nyugat-európai relatív szórás	Standardizált magyar adat= = (1–2)/3
A társadalombiztosítási kiadások a GDP százalékában					
1930	(1,60)	2,53	1,67	0,66	(-0,56)
1940	(2,70)	4,30			
1950	3,20	4,99	1,62	0,32	-1,11
1960	5,00	7,23	1,47	0,20	-1,51
1970	7,50	11,12	1,86	0,17	-1,94
1980	11,50	15,45	3,59	0,23	-1,10
1990	14,50	16,86	5,10	0,30	-0,46
Az állami szociális kiadások a GNP százalékában					
1890		0,67	0,30	0,44	
1900		0,79	0,38	0,48	
1910		0,99	0,46	0,47	
1920		1,18	0,68	0,58	
1930	0,64	2,16	1,42	0,66	-1,07
A szociális biztonságra fordított kiadások a GDP százalékában					
1950	3,80	9,38	2,88	0,31	-1,94
1960	5,80	11,43	2,38	0,21	-2,36
1970	8,90	15,77	2,96	0,19	-2,32
1980	14,20	22,82	5,12	0,22	-1,68
1990	18,40	24,03	5,77	0,24	-0,98
A szociális kiadások alakulása a GDP százalékában					

1950		12,31	3,57	0,29	
1960	11,30	15,62	3,50	0,22	-1,24
1970	13,90	21,44	4,33	0,20	-1,74
1980	19,60	29,99	5,84	0,19	-1,78
1990	27,80	30,23	5,19	0,15	-1,32

Megjegyzés. A zárójel az adatok összehasonlíthatóságának erős korlátait jelzik.

Forrás: A magyarországi adatokra lásd az 1–6. táblákat. A többi adat saját számítás ugyanezen táblák alapján.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- A lakosság jövedelme és fogyasztása, 1960–1980* (1984). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- A magyar állam zárszámadása az 1930–31. évről* (1932). Budapest.
- A Világbank szociálpolitikai jelentése Magyarországról* (1992). *Szociálpolitikai értesítő*, 2. sz. (Eredeti angol kiadás: *International Bank for Reconstruction and Development: Hungary: Reform of social policy and expenditures*. Washington, DC, 1992.)
- ADEMA, W. (1998): Uncovering real social spending. *The OECD Observer*, 211. sz. 20–23. old.
- ALBER, J. (1987): Germany. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits. The Western European Welfare States Since World War II*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- ALBER, J. (1982): *Vom Armenhaus zum Wohlfahrtsstaat*. Campus V. Frankfurt/M.
- ALESTALO, M.–UUSITALO, H. (1987): Finland. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- ANDORKA R. (1990): The use of time series in international comparison. In: *Oyen, E.* (szerk.): *Comparative Methodology*. Sage. London. 203–223. old.
- ANDORKA R. – TÓTH I. GY. (1992): A szociális kiadások és a szociálpolitika Magyarországon. In: *Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy.* (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI. Budapest. 396–507. old.
- BARÁT M. (szerk.) (1994): *A magyar gazdaság vargabetűje*. Aula. Budapest.
- BERGHMAN, J. – PEETERS, J. – VRANKEN, J. (1987): Belgium. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- Beruházási évkönyv*, 1980 (1981). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- BÉRY L. – KUN A. (1934): *Magyarország évkönyve*, 1934. Budapest.
- Bevölkerung und Wirtschaft, 1872–1972*. (1972). Statistisches Bundesamt. Stuttgart.
- BIKKAL D. (1934): Társadalombiztosítás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf. 6–8. sz. 341–389. old.
- CASTLES, F. G. (1986): Whatever happened to the communist welfare state? *Studies in Comparative Communism*, XIX. évf. 3–4. sz. 213–226. old.
- ECKSTEIN, A. (1955): National income and capital formation in Hungary, 1900–1950. In: *Kuznets, S.* (szerk.): *Income and Wealth*. Series V. London. 152–223. old.
- FERGE ZS. (1986): *Fejezetek a magyarországi szegénypolitika történetéből*. Magvető Kiadó. Budapest.
- FERGE ZS. (1987): A szociálpolitika hazai fejlődése. In: *Ferge Zs. – Várnai Gy.* (szerk.): *Szociálpolitika ma és holnap*. Budapest. 40–61. old.
- FERGE ZS. (1992): Social policy regimes and social structure. In: *Ferge, Zs. – Kolberg, J. E.* (szerk.): *Social Policy in a Changing Europe*. Campus V. Frankfurt/M. 201–222. old.
- FERRERA, M. (1987): Italy. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- FLORA, P. (1981): Solution or source of crises? In: *Mommsen W. J.* (szerk.): *The emergence of the welfare state in Britain and Germany, 1850–1950*. London. 343–389. old.
- FLORA, P. (szerk.) (1983): State, economy, and society in Western Europe, 1815–1975. I. Campus V. New York–Frankfurt/M.
- GÁCS É. (1985): Szociális kiadásaink nemzetközi összehasonlításban. *Statisztikai Szemle*, 63. évf. 12. sz. 1226–1236. old.
- GROSS, P. – PUTTNER, H. (1987): Switzerland. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- GYÁNI G. (1994): A szociálpolitika múltja Magyarországon. MTA Történettudományi Intézet. Budapest.
- GYÁNI G. (1999): Könyörületesség, fegyelmelés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. *Történelmi Szemle*, XLI. évf. 1–2. sz. 57–84. old.
- HANEY, L. (2000): Familial welfare: Building the Hungarian welfare society, 1948–1968. *Social Politics*, 7. évf. 1. sz. 101–122. old.
- HOLLÓS I. (1940): *A közszolgálati alkalmazottak nyugdíjkérdése és a megoldási lehetőségek*. Budapest.
- International survey of social services. Studies and reports* (1933.). Series M. 11. sz. ILO. Geneva.
- Jelentés a társadalombiztosítás reformjáról* (1991). Fraternité Rt., Budapest.
- JOHANSEN, L. N. (1987): Denmark. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- KOHL, J. (1985): Staatsausgaben in Westeuropa. Analysen zur langfristigen Entwicklung der öffentlichen Finanzen. Campus V. Frankfurt/M.
- KOSONEN, P. (1994): European integration: A welfare state perspective. Helsinki.
- KOVRIG B. (1944): *A munka védelme a dunai államokban*. Kolozsvár.
- KOVRIG B. (1954): *Magyar társadalompolitika. 1920–1945*. I. rész. New York.
- KÓVÉR G. – GYÁNI G. (1998): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó. Budapest.
- KUHNLE, S. (1987): Norway. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.

- LINDERT, P. (1992): *The rise of social spending, 1880–1930*. Agricultural History Center. University of California, Davis. Working Paper. 68. sz.
- LINDERT, P. (1994): The rise of social spending, 1880–1930. *Explorations in economic history*, 31. sz. 1–37. old.
- MAGUIRE, M. (1987): Ireland. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. Berlin–New York.
- Magyar statisztikai évkönyv* (1941). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Magyar statisztikai évkönyv, 1980* (1981). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Magyarország nemzeti számlái. Főbb mutatók. 1991*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993.
- National Accounts. Main aggregates, 1960–1997* (1999). I. OECD. Paris.
- Népesség- és társadalomstatisztikai zsebkönyv, 1985* (1986). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Népgazdasági mérlegek, 1949–1987* (1989). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Net public social expenditure* (1997). Working Papers. V. Occasional Papers, 19. sz. OECD. Paris.
- Nordic social-statistical committee* (1990): *Social security in the Nordic countries. Scope, expenditure and financing*.
- OLSSON, S. (1987): Sweden. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- PIERSON, CH. (1991): *Beyond the welfare state?* Polity Press. Cambridge.
- PRYOR, F. (1968): *Public expenditures in communist and capitalist nations*. Homewood.
- RICHARD P. (1987): United Kingdom. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. Berlin–New York.
- ROENBROEK, J. – BERBEN, T. (1987): Netherlands. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. Berlin–New York.
- Social expenditure statistics of OECD members countries* (1996). Labour market and social policy occasional papers. 17. sz. OECD. Paris.
- Social expenditure, 1960–1990* (1985). OECD. Paris.
- Statistical Yearbook* (1961). United Nations. New York.
- Statistical Yearbook*. 1993 (1993). UNESCO. Paris.
- Statisztikai évkönyv, 1970* (1971). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- SZIKRA D. (2000): Modernizáció és társadalombiztosítás a 20. század elején. In: *Augusztinovics M.* (szerk.): *Körkép reform után*. Aula. Budapest. 11–27. old.
- The cost of social security*. Eleventh international inquiry, 1978–1980 (1985). És a sorozat további kötetei. ILO. Geneva.
- The future of social protection* (1988). OECD. Paris.
- THERBORN, G. (1995): *European modernity and beyond*. Sage. London.
- TOMKA, B. (2002): *Social security in Hungary in a long-run and comparative perspective: expenditures, social rights, and organization, 1918–1990*. Arbeitspapiere des Osteuropa-Institutes. Bd. 43. 2002. Freie Universität. Berlin.
- TÓTH I. GY. – CSABA I. (1998): A jóléti állam politikai gazdaságtana. In: *Tóth I. Gy. – Csaba I.* (szerk.): *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris Kiadó. Budapest. 7–41. old.
- TÓTH I. GY. (1994): A jóléti rendszer az átmenet időszakában. *Közgazdasági Szemle*, XLI. évf. 3. sz. 313–340. old.
- VALUCH T. (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó. Budapest.
- WEIGEL, W. – AMANN, A. (1987): Austria. In: *Flora, P.* (szerk.): *Growth to Limits*. 4. köt. De Gruyter. Berlin–New York.
- World Labour Report 2000* (2000). Income security and social protection in a changing world. ILO. Geneva.
- ZIMMERMANN, S. – MELINZ, G. (1994): A szegényügy „szerves” fejlődése vagy radikális reform? Kommunális közjótékonyosság Budapesten és Bécsben (1873–1914). *Aetas*, 8. évf. 3. sz. 37–70. old.
- ZIMMERMANN, S. (1997): *Prächtige Armut. Fürsorge, Kinderschutz und Sozialreform in Budapest. Das „sozialpolitische Laboratorium” der Donaunonarchie im Vergleich zu Wien, 1873–1914*. Thorbecke. Sigmaringen.

SUMMARY

The study investigates the development of welfare expenditures in Hungary and in the Western European countries from a long-term comparative perspective and focusing on its convergent versus divergent features. Various indicators examined show that in terms of relative level of welfare expenditures Hungary was lagging behind Western Europe, and in the second half of the century the actual gap was much wider than it has been estimated before. Data regarding the pre-World War II period provide sufficient ground to formulate a hypothesis that social insurance and social security expenditures in Hungary converged those of Western Europe in the 1930s. The most striking feature of the communist regime establishing itself is the moderate welfare efforts both compared to the efforts in Hungary in the interwar period and in international comparison. In terms of social insurance expenditures, social security expenditures and social expenditures relative to GDP, Hungary diverged from Western Europe until the end of the 1970s. Moreover, in 1980 Hungary was still more behind Western Europe than in 1930. The dynamics changed considerably in the 1980s, when some forms of welfare expenditures in Hungary converged to the Western European level.